

ESKİ TÜRK İNANIŞLARINDAN AĞAÇ KÜLTÜNÜN MALATYA'DAKİ İZLERİ

İskender OYMAK*

Özet: İnsanlık tarihinin hemen her döneminde ağaç kültü, değişik coğrafyalarda yaygın olarak vücut bulmuştur. Türk din tarihinde yer-su inanışları içerisinde ifade edilen bu kült, Türk toplumlarında, özelliklerinden hiçbir şey kaybetmeden asırlardır yaşamaktadır. Ağaç, kült olarak Türklerin dışında da değişik coğrafyalarda ve hatta ilâhi dinlerin etkili olduğu alanlar da bile önemini muhafaza etmiştir. Malatya ve çevresinde kült konusu olan, yakınında mezar ve türbe bulunmayan ağaçların sayısı 24 civarındadır. Bu ağaçların cinsi kara ağaç, meşe, ardıç, alıç, davın, dut, incir gibi türlerden oluşmaktadır. Bu ağaçlar dua, dilek, hastalık, şükür vb.maksatlarla ziyaret edilmektedir. Ziyaret esnasında çaput bağlama, yazı yazma, dilek yazıp ilâştirme, top-rak alıp yeme, taş alıp vucüda sürme şeklinde uygulamalar görülmektedir. Araştırma alanımızda kutsal görülen ağaçların cinsi, ziyaret amaçları ve ziyaret esnasında yapılan pratikler, değişik bölgelerde yaşayan Türk toplumlarında görülen ağaç kültü ile paralellik arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler : Malatya, Ağaç, Kült, İnanışlar.

Abstract: Almost the every period in history of human, the tree cult has been found in different geographies. This cult has been said in history of Turkish religion as place and water belief, have inhabited for centuries among Turkish communities none anything lost. Tree as a cult has just been influential field in foreign community on different geographies and have made maintenance the importance in even divine religion. In Malatya and its surrounding some trees are being accepted as cult, the number of them that is being found tomb and grave are approximately 24 tree. This group of trees are consists of kind various as black tree, oak, juniper, azarole, davın, mulbery, fig etc. These trees have been visited for the meaning of prayer, wish, to get well from illness, thankfulness. At that time of visiting, some practices are performed like tie piece of clothing, writing by hand, writing wish to attach on trees, taking soil to eat and taking some stones on its places to touch on their body. On our research area, some kind trees has been accept as holy by some people aiming of visiting and the practices that is performed at visit-time are the same level of tree cult that is seen at the different Turkish Communities living in the regions.

Key Words : Malatya, Tree, Cult, Beliefs

* Yrd.Doç.Dr.,Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fak. Email: isoymak@hotmail.com

Yeryüzünde en yaygın kùltlerden biri olan ağaç kùltü, dinler tarihçilerinin tespitine göre insanlık tarihinin hemen her döneminde kendini göstermektedir. Çünkü ağaç, bir çok toplum ve dinde, ilahların ve ruhların barındığı kutsal varlıklardır. Hatta bazı toplumlar tarafından, evren dev bir ağaç şeklinde tasavvur edilmiş ve varlığı simgesel olarak ağacın hayatıyla ifade edilmiştir. Gerçekten kùlt konusu olması açısından ağaç, bizzat şekliyle çok ilgi çekicidir. Ağaç, yerin dibine dalan kökleri, göğe doğru dik bir tarzda yükselen gövdesi ve gök yüzüne dağılan dal, budak ve yapraklarıyla olduğu kadar, mevsimden mevsime kendini yenilemesi ve daha pek çok özelliğiyle de arkaik toplumların bir takım dini düşüncelere sahip olmasında oldukça etkili olmuştur². Çünkü bitkilerin ritmi aynı anda hem hayatın ve yaratılışın, hem de gençlik ve ölümsüzlük yenilenmesinin sınırlarını açığa çıkarmaktadır. Bu sebeple bütün ağaç ve bitkiler bu ayrıcalıklı konumlarını, bitkilerin örnek imgelerini içermelerine borçludur. Bazı yazarlar, başlangıçta bütün bitkilerin yetiştirilmesinin, onların kutsal sayılmaları sebebiyle dinsel değerlerinden kaynaklandığı görüşündeler³.

Ağacın oluşumu ile kendi hayatının tabii seyri arasında bir benzerlik gören insan, hayatını idame ettirdiği her coğrafyada kutlu mekanlarla, ağaçlar arasında münasebet kurmuştur. Bu sebeple, en ilkel toplumlardan günümüze kadar bütün mabetlerde ve mukaddes yerlerde ağacın varlığı dikkat çekmektedir. İlk çağlarda Hindistan, Mezopotamya, Mısır ve Ege havzası gibi bir çok bölgede, ilahların veya Tanrı'nın bir ağaçta tecelli ettiğine inanıldığını gösteren bir çok örnek vardır. Bu örnekler insanoğlunun tanrısal güç ile ağaç arasında bir ilişki kurduğunu göstermektedir⁴. Bir başka rivayette; Dünya ve insanın yaratılışı esnasında Tanrı'nın iki ağaçtan, kara çamı erkek için, çamı ise kadın için yarattığı belirtilmektedir⁵.

J. G. Frazer, Avrupanın Din tarihinde ağaçlara tapınmanın önemli rol oynadığını, özellikle ari kökten gelen bütün büyük Avrupa aileleri arasında, ağaca tapınmanın yaygın olduğunu ifade etmektedir. Örnek olarak; Keltler arasında Druids'deki meşe ağacına tapınıldığı, İsveç'in eski dini başkenti olan Upsala'daki her ağacın kutsal kabul edildiği, eski Pruyalılar arasında ağaçlara saygının dinin temel özelliği olduğu, Litvanyalılarda XIV. yüzyılın sonlarına kadar (Hıristiyan oluncaya kadar) ağaçlara tapınmanın yaygın olduğu, eski İtalya ve Yunanistan'da

¹ Geniş bilgi için bkz: James G. Frazer, *Altın Dal, Dinin ve Folklorun Kökleri, I*, (nşr: Mehmet H. Doğan), İstanbul, 1991, s.57-110; Hikmet Tanyu, "*Türklerde Ağaçla İlgili İnançlar*", *Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı*, 1975, Ankara, 1976, s.129, vd.

² A. Yaşar Ocak, *Bektaşî Menakubnamelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri*, İstanbul, 1983, s.83-84; Jean Paul Roux, *Türklerin ve Moğulların Eski Dini*, (nşr: Aykut Kazancıgil), İstanbul, 1994, s.123; Sedat Veyis Örneke, *100 soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*, İstanbul, 1995, s.102-103.

³ Mircea Eliade, *Kutsal ve Dindışı*, (nşr: M. Ali Kılıçbay), Ankara, 1991, s.128-129

⁴ Tanyu, a.g.m., s.129-130; Ocak, a.g.e., s.84.

⁵ Tanyu, a.g.m., s.136.

ağaca tapınmanın varlığı vurgulanır. Bu toplumlarda kült konusu olan ağaçlar genelde karaağaç, kestane, meşe, incir, kızılcık vb. ağaçlardan oluşmaktadır. Yine Frazer, Doğu Afrikada yaşayan Vanikalar'ın her ağacı, özellikle her Hindistan cevizi ağacının bir ruhu olduğuna inandıklarını, bir ceviz ağacının yok edilmesine ana katilliği gözüyle bakıldığını, çünkü anne nasıl çocuğuna hayat ve besin veriyorsa, ağacın da insanlara aynı şeyi yaptığı inancında olduklarını belirtmektedir⁶. Ağaç kültürünün önemli bir örneğini de cahiliye Arap gelenekleri oluşturmaktadır. Bunların inançlarına göre, melekler ve cinler bazı ağaçları kendilerine mekan seçmişlerdir. Bu inancın gereği olarak Araplar, kutsal ağaçlara adak ve kurbanlar sunarak, hastaları için şifa aramışlardır⁷. Yine Ön Asya'da ki Tuba ağacı; hayat ve insanlar için her türlü talihin kaynağı olmuştur. Çok büyük olan bu ağacın insanlar sayısınca yapraklarının olduğu ve insanlar öldükçe bu yaprakların döküldüğüne inanılır. En eski semitik mitolojiye göre ve Sümerlerin Gılgamış destanında Cennet, kutsal sedr ağaçları ile kaplı bir dağ üzerinde bulunur ve bu dağın yanından da bir nehir geçmiştir. Tevrat, İncil ve Kur'an'da adı geçen Cennetteki dört ırmağın, kaynağını hayat ağacından aldığı fikri hakimdir. Hatta Yakut Türklerine göre bütün insanlar bu ağaçtan beslenirlermiş⁸. Nitekim M. Eliade, ağaç imgesinin yalnız evreni simgelemek için olmadığını, aynı zamanda hayatı, gençliği, ölümsüzlüğü ve bilgeliği ifade ettiğini vurgulamaktadır. Kozmik ağaçların yanısıra, Hayat Ağaçları, Ölümsüzlük Ağaçları, Bilgelik Ağaçları ve Gençlik ağaçları hakkında dinler tarihi bilgi vermektedir⁹.

Türk milletinin yurt tuttuğu her yerde ağaç kültürünün izlerine rastlanmaktadır. Orta Asya Türklerinde en mukaddes ağaç, kayın ağacıdır. Şaman ayin yaparken mutlaka kayın ağacı bulundurur ve davulunda mutlaka kayın ağacı resmi bulunur. Yine Başkurlarda kayın ve ardıç (artış) ağaçlarına saygı gösterilir. Nezir kurbanları ve yağmur duaları bu ağaçların yanında yapılır¹⁰. Bu iki tür ağacın yetişip büyümeleri uzun süre aldığı için kesilmeleri ve tahtalarından yararlanılması uğursuzluk sayılarak bir tür yasak konulmuş ve koruma sağlanmıştır. Doğu Türkistan'ın Müslüman kamları da hastayı afsunla tedavi ederken çevrelerinde kayın ağacı bulundurur. Yine Altaylı, Sagay, Şor, Kaç gibi ulusların kamlarının kayın ağacı bulundurmadan ayin yapmadıkları belirtilmektedir. Hatta bir Sagay kama, davulundaki iki ağacın resmini; "Biz Ülgen atamızdan ilk türediğimiz zaman, Umay anamızla beraber bu iki kayın ağacı indi" şeklinde izah etmektedir¹¹.

⁶ Geniş bilgi için bkz: Frazer, a.g.e., I, 57, 62.

⁷ Tanyu, "Türklerde Ağaçla ilgili İnançlar", s. 130; **Türk Ansiklopedisi**, "Ağaç", I, Ankara, 1946, s.223 ; Ocak, a.g.e., s.85.

⁸ Ögel, **Türk Mitolojisi**, I, s.95-96.

⁹ Eliade, a.g.e., s.128.

¹⁰ Abdulkadir İnan, **Makaleler ve İncelemeler**, II, Ankara, 1991, s.253-258; Abdulkadir İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, Ankara, 2000, s.64.

¹¹ İnan, **Şamanizm**, s. 64.

Altay mitolojisine göre gök yüzüne doğru çok büyük bir çam ağacı yükse-
 lir. Göklere delip geçen bu ağacın tepesinde ise Tanrı Bay Ülgen oturmaktadır.
 Manas Destanında, Tanrı'dan haber getiren ak sakallı bir ihtiyarın, çocuğa
 kayın ağacı üzerinde seslendiği ve iyi haberler verdiği belirtilmektedir¹².
 Yine Manas Destanında Cakıp Han, Manas doğmadan önce, bir erkek çocuk
 sahibi olamamasını şu ifadeler ile eşini suçlayarak dile getiriyor: "...Bu me-
 zarlı yeri ziyaret etmiyor, bu elmalı yerde yuvarlanmıyor, bu şifalı sularla
 gecelemiyor"¹³. Oğuz destanında ise, Oğuzun askerlerinden eşi hamile olan
 biri, savaş alanında ölmüş, aynı zamanda burada eşinin doğumu yaklaşmıştı.
 Yakınlarda içi oyulmuş bir ağaca, kadının gidip çocuğunu doğurduğu, daha
 sonra çocuk Oğuz'un yanına getirilip durum anlatılınca, Oğuz, çocuğa Kıp-
 çak adını koymuştur. Böylece ağacın Kıpçak kavminin atası olduğu belirtil-
 mektedir. Kıpçak; kabuk kelimesinden gelmiş olup içi çürümüş ve oyulmuş
 ağaç anlamındadır¹⁴. Türk boylarının menşei hakkında söylenen efsanelerde de
 Ağaç kültü önemli bir yere sahiptir. Bunlardan; Dokuz oğuz efsanesinde, Oğuz-
 ların kayın ve çam fıstığı ağacından türediği¹⁵, Uygur efsanesinde Uygur Hakan-
 larının ağaçtan türedikleri¹⁶, Yakut Türklerinin efsanesinde de ağaçtan türeme
 söz konusudur¹⁷. Görüldüğü gibi yaratılış motifleri, ağaç kültü ile bağlantılı
 olarak bir çok destanda kendini göstermektedir. Dede Korkut kitabında
 Basat'ın "Babamın adını sorarsan koca ağaç" ifadelerinde ağaç kültü yaratı-
 lış motifi ile kendini göstermektedir. Yine bir başka yerde, dua eden Korkut
 Ata "Gölgeli koca ağacın kesilmesin" ifadesiyle külte konu olan koca ağaç-
 tan bahsetmektedir¹⁸. Bütün bu bilgiler ağaç kültü ile atalar kültü arasındaki

¹² Bahattin Ögel, *Türk Mitolojisi*, I, Ankara 1993, s.94.

¹³ Naciye Yıldız, *Manas Destanı ve Kırgız Kültürü ile ilgili Tespit ve Tahliller*, Ankara, 1995, s.235.

¹⁴ Geniş bilgi için bkz: Ahmet Gökbel, *Kıpçak Türkleri*, İstanbul, 2000, s.36; Z. Velidi Togan, *Oğuz Destanı*, Reşidettin Oğuznamesi Terc. ve Tahlil, İstanbul, 1982, s.26.

¹⁵ Ziya Gökalp, *Türk Medeniyeti Tarihi*, (nşr: Yalçın Toker), İstanbul, 1989, s.70. Bu efsanede Dokuz Oğuzların "Kumançu" adı verilen bir coğrafyada oturdukları ve bir gece oradaki iki ağacın üzerine gökten bir ışık sütunu indiği belirtilmektedir. Ağaçlardan biri kayın ağacı diğeri çam fıstığı veya fındık ağacı idi. Bu ağaçlardan birinin karnı şişmiş ve dokuz ay on gün sonra karnında bir kapı açılarak, ağızlarında gümüş emzik bulunan beş erkek çocuk dünyaya gelmiştir. Daha çocuklar doğmadan önce, bu ağaçların çevresinde otuz adım çapında gümüşten bir daire meydana gelmişti. Ağaçlardan müzik sesleri işitiliyordu. Bu çocuklar onbeş yaşına geldiklerinde anne ve babalarını sormaları üzerine, Türkler onları bu iki ağacın yanına götürerek işte bu ağaçlardan biri ananız diğeri de babanız dediler. Çocuklar ağaçlara büyük saygı gösterdiler ve yürekten sevgilerini açıkladılar. O zaman ağaçlar da dile gelerek oğulları için hayır duada bulundular. Burada belirtilen ağaçlara ışık inmesi şeklindeki türemelerde Mani Dini de etkili olmuştur.

¹⁶ Geniş bilgi için bkz: İnan, *Şamanizm*, s.65.

¹⁷ Geniş bilgi için bkz: Ögel, *Türk Mitolojisi*, I, 97, vd.

¹⁸ Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, İstanbul 1971, s.132, 181.

bağlantıyı ortaya çıkarmaktadır.

Yine Altaylarda yer-su adı altında takdis edilen ruhlar on yedi yüksek Han'dan oluşuyor ki bunların en kudretlisi (Yo Kan), arzın merkezinde, yeryüzündeki bütün ağaçların en büyüğü olan çok yüksek çam'ın bulunduğu yerde oturur. Bu çam'ın ucu Bay Ülgen'in evine kadar ulaşır. Bu ağaç Yo Kan'ın yüksek kudretini göstermektedir.¹⁹ Güney Sibirya'daki Abakan Tatarların efsanelerinde, dünyanın ortasında, göklere kadar yükselen bir dağ ve üzerinde yedi dallı bir kayın ağacından bahsedilmektedir.²⁰ Bu arada ağaç en zor şartlarda bile varlığını sürdürmesi açısından hayatın ve ebediliğin sembolü olarak görülmektedir.

Yakut Türkleri'nde kayın ağacının bizzat şamanlar için de büyük önemi vardı. Şamanlıkla bağlantılı olarak her Şaman'ın özel bir ağacı bulunuyordu. Şaman adayı olan genç, hemen bir ağaç diker, o büyüdükçe kendisinin rütbesi büyürdü. Şaman öldüğü zaman ağacı da ortadan kaldırırdı. Yakut mitolojisine göre, Tanrı ilk şamanı gökte yaratmış ve onun gökteki evinin önüne bir ağaç dikmiştir. Bu ilk şaman gibi ölümsüz olan gökteki ağaç da, durmadan büyümüş ve her tarafa dal budak salmıştır, işte ölen insanların ruhları gökteki bu ağacın dalları arasında barınmaktadır.²¹

E. Esin'in tespitlerine göre, Orta Asya'da ağaç kültü oldukça yaygındır. Nitekim Hunlar, her yıl yaz bitiminde muhtemelen Ötüken'de yer alan Lungch'eng (Ejder şehri) denilen başkentlerinde yaptıkları yer ayinini, şehrin yakınındaki dağın eteğinde bulunan bir çam ağacının yanında yapıyorlarmış. Sonradan bu mekanda bir de dut ağacı yetişmiş olup Hunlar her ikisini de kutlu saymışlardır. Hunlar'ın ağaç etrafında yaptıkları bu ayinlerin benzer biçimde Tobalar ve Kanglılarda da yapıldığı belirtilmektedir. Sonbaharda yapılan bu ayinlerde, kutsal ağaç etrafında bazı merasimler düzenleniyor ve kötü ruhlardan arındırılacak yerlere ağaç dikiliyormuş. Benzer uygulamaların Göktürklerde de mevcut olduğu kanaati hakimdir.²²

Diğer tabiat kültlerinde olduğu gibi ağaç kültüründe de, ağacın maddi varlığının değil, temsil ettiği gücün (Mana) kült teşkil ettiği, bu sebeple ağacın mukaddes olarak kabul edildiği belirtilmektedir. Bu sırada şunu da belirtmekte fayda var ki her ağaç veya aynı tür ağaçların her yerde her zaman kült konusu olmadığı, genellikle yüksek dağ ve tepelerin başında tek olan meyvesiz, içlerinde kovuk bulunan ve ulu ağaçlar tercih edildiği anlatılmaktadır. Kült olan ağaçlar genellikle çam, İncir, ardıç, kayın, meşe, çınar ve benzeri türlerden meydana

¹⁹ W. Radloff, *Sibiryadan*, (çev: Ahmet Temir), İstanbul, 1994, III, s.7.

²⁰ Ögel, *Türk Mitolojisi*, I, s.90-91.

²¹ Ögel, *Türk Mitolojisi*, I, s.90-93.

²² Emel Esin, *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi ve İslama Giriş*, İstanbul, 1978, s.101-102;

E. Esin, *Türk Kozmolojisi*, İstanbul, 1979, .81-83; Roux, a.g.e., s.123-124.

gelmele beraber²³, araştırma alanımızda dut, davın, ve alıç gibi meyvesi olan ağaçlar da kült olarak görülmektedir. Nitekim Manas Destanında, kült olarak, çınar, ardıç, meşe, söğüt, elma gibi ağaçların isimleri yer almaktadır²⁴.

Gordlevski'nin tesbitine göre; Orta Asya ile Anadolu arasında bir geçiş sahası sayılabilecek olan İran'da Maku Hanlığının güney-doğusunda yaşayan Karakoyunlu Türkmenlerinde, orman kültürü ile beraber ağaç kültürü hakimdir. Ormandaki ağaçlara zarar vermek şiddetle yasak kabul edilir. İlbaharda Karakoyunlu kadınlarının bu ağaçlara çiçekler astıkları, kurbanlar takdim ettikleri ve kurban kemiklerini de bu ormana gömdükleri belirtilmektedir²⁵. Ayrıca bütün kültürlerde Ağaçlar canlı kabul edildikleri için, kendilerine verilen hasarı hissettikleri ve adeta ağladıkları fikri yanında²⁶, Afrikalı zencilerin, ağacı keserken, yontarken ve işlerken ağacın ruhundan özür dilediği ifade edilir²⁷.

Ağaç kültürü ile ilgili çeşitli menkıbeler de bulunmaktadır. Bunlardan, Menakıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli örneğinde; Hacı Bektaş Sulucakaraöyük'e ilk geldiğinde halk, önceleri onun gerçek bir veli olduğunu anlamamıştır. Bu yüzden, köyü terk etmesine ses çıkarmaz. Gerçeği anladıkları zaman ise, hep birden peşine düşüp geri getirmek isterler. Hacı Bektaş gelenlerin elinden kurtulmak için yakındaki Hırka dağı denilen yüksek bir tepe de bulunan bir ardıç ağacının yanına ulaşır. Ardıçtan kendini saklamasını ister. Ağaç derhal dal ve yapraklarıyla bir çadır biçimini alır ve Hacı Bektaş'ı içinde saklar. Gelenler kimseyi bulamazlar. Böylece halkın elinden kurtulan Hacı Bektaş, orada kırk gün çile çeker, ibadet ve riyazet yapar. Ağaca dua eder²⁸. Burada zikredilen menkıbe ağaç kültürünü yansıtmaktadır.

Ağaç kültürü çağımızda Altaylar'da aynen devam etmektedir. Hatta öyle ki, bazı araştırmalar Orta Asya'da ağaç kültürünün en fazla Altay bölgesinde yayılmış olduğunu, kutup bölgesinin ve Sibirya'nın Altaylı olmayan kavimlerinde bu kültü rastlanmadığı görüşündeler. A. İnan, aşağı yukarı bütün Altaylı kavimlerde en çok kayın ağacının takdis edildiğini, bundan sonra da çınar ve servi ağacının sırayı aldığını ifade ediyor. Batı Sibiryadaki Fin-Ugor kavimleri sedir ve çam ağaçlarını, Yakutlar kara çam ağacını kutsal sayarlar. Nitekim çocuğu olmayan Yakut kadınının, çocuk sahibi olmak için kara çam ağacına geldiği, beyaz at derisini ağacın altına serdiği ve ağacın dibinde (akboz atın derisi

²³ Ocak, a.g.e., s.84; Örnek, a.g.e., s.102; Pertev Naili Boratav, 100 Soruda Türk Folkloru, İstanbul, 1994, s. 53-54.

²⁴ Yıldız, a.g.e., s.226, 235.

²⁵ İnan, Şamanizm, s.62-63; Tanyu, a.g.m., s.137.

²⁶ Frazer, a.g.e., s.63. vd.

²⁷ Örnek, a.g.e., s. 103.

²⁸ Ocak, a.g.e., s. 83.; Boratav, a.g.e., s.54.

üzerinde yer tanrısına) veya karşısında dua ettiği belirtilmektedir²⁹. Yakutlar, Başkurtlar, Kazaklar ve Kırgızlar, arazide tek duran ulu ve yaşlı çam, kayın, ardıç, ve çınar ağaçlarına adaklar adamakta, kurbanlar kesmekte, bir takım dualarla onlardan dilekte bulunmaktadır. Kült'e konu olan ağaçlara adaklar ve kurbanlar sunulmaya devam edilmektedir³⁰.

A. İnan, kayın ağacının yalnız ayine katılan bir unsur olmadığını, bizzat kendisine tapılan mukaddes bir varlık olduğunu ifade ederek, Kaç şamanının kayın ağacına kurban sunarken şöyle hitap ettiğini "Altın yapraklı boz kayın sekiz gölgeli mukaddes kayın, dokuz köklü, altın yapraklı mübarek kayın. Ey mübarek kayın. Sana kara yanaklı ak kuzu kurban ediyorum"³¹ belirtiyor. Ancak Türklerin, ağacı mukaddes varlık olarak telakki etmeleri ona tapıktıkları anlamına gelmez. Çünkü tabiat varlıklarında gizli kuvvetin bulunduğunu düşündükleri için onlara sadece kutsallık atfetmekle yetinmişlerdir. Nitekim Divanı Lügat-it Türk de İduk kelimesi; kutlu mübarek olan her nesne ve bırakılan her hayvan için kullanılır³². Orhun kitabelerinde de geçen İduq Ötüken (dilek ve dua edilen kutsal yer) ve Tamıq ıduq baş (kutsal Tamık suyu kaynağı) ifadeleri bunu desteklemektedir³³. Bu veriler, Türkler arasında ağacın mukaddes varlık olarak telakki edildiğini göstermektedir.

Dünyanın çeşitli yerlerindeki örneklerden anlaşılıyor ki Türklerde, grup halindeki ağaçlardan çok, tek ağaçlar kült konusu olmaktadır. Bunun sebebi her halde, çıplak ve ıssız bir arazide bulunan tek ağaçların görünüş itibarıyla daha esrarengiz ve dahâ etkileyici bir manzara arz etmesi olduğu kanaatindeyiz. Ağacın bu şekilde insan hayatıyla çok ilgili görülmesi, aslında, onun devamlı yeniden dirilen bir varlık sıfatıyla bizzat hayat taşıyıcısı olduğu inancıyla bağlantılıdır. Bunun için eskiden olduğu gibi günümüzde de Anadolu'da mezarların ağaç altına yapıldığı, yahut mezarlara ağaç dikilmesi geleneği sürmektedir. Hatta araştırma alanımızdaki türbe ve mezarların çoğunluğunun önünde veya yanında mutlaka ağaç yer almaktadır.

Ağaç kültü, Doğu Anadolu'da daönemini korumaktadır. Nitekim Siirt, Tunceli, Adıyaman ve Elazığ gibi vilayetlerin çevrelerinde bulunan, kasaba ve köylülerin şuraya buraya serpiştirilmiş gibi duran meşe ve ardıç ağaçlarını takdis ettikleri bilinir. Yöre halkı, yılın belirli zamanlarında, bu ağaçları zi-

²⁹ İnan, Şamanizm, s.64; İnan, Eski Türk Dini Tarihi, İstanbul, 1976, s.186; Ögel, Türk Mitolojisi, I, s.92. vd.

³⁰ İnan, Makaleler, II, s.257-259; İnan, Şamanizm, s.121-122.

³¹ İnan, Şamanizm, s.64; İnan, Makaleler, II, s.254-255.

³² Kaşgarlı Mahmut, Divanı Lügat-it Türk, (nşr:Besim Atalay), Ankara, 1992, I, s.64.

³³ İbrahim Kafesoğlu, Eski Türk Dini, İstanbul, 1980, s.45; Talat Tekin, Orhon Yazıtları, Ankara, 1988, s.15, 47; İduk kelimesi gönderilmiş, kutlu, mukaddes, aziz ve mübarek anlamlarında kullanılmaktadır. Bkz: A. Caferoğlu, Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü, Ankara, 1968, s.85.

yaret etmekte ve bazı pratikler yapmaktadırlar. Ayrıca ağaçlara adaklar sunulmakta ve dallarına dilek için çaput bağlanmaktadır³⁴. Yine Adana civarında Dört Yol ile Çay arasında bulunan bir ağaca, halkın "Cennet ana" dedikleri ve hasta olan çocukları tedavi maksadıyla getirip çaput bağlayıp öptükleri belirtilir³⁵. Bütün bunlar, Türk toplumunda ağaç kültürünün önemini ortaya koymaktadır.

Değişik coğrafyalarda olduğu gibi araştırma sahamız olan Malatya yöresinde de ağaç kültürünün Müslüman Türklerde ki en ilgi çekici tezahürlerini görmek mümkündür. Bu yörede kutsallık atfedilen, halkın önem verdiği, koruduğu, dilekleri için sığındığı ve belirli zamanlarda ziyaret ettiği ve adaklarda bulunduğu çeşitli ağaç türleri bulunmaktadır. Biz aşağıda Malatya yöresindeki ağaç ziyaretleri hakkında bilgi vermeye çalışacağız.

1. Yel Ağacı

Doğanşehir ilçesi çığlık köyünde, Malatya'dan Doğanşehir'e giderken ilçenin yol ayırımına varmadan yolun sol tarafında 200 metre mesafede, 13 kara ağaçtan oluşan bir ziyaretir. Ağaçların kökleri adeta birbirine bağlıdır ve büyüklüklerine bakıldığı takdirde yaklaşık 400-500 yıllık ağaç görünümü sergilemektedirler. Ağaçların yakınında su mevcuttur.

Bu ziyaretin yaygın adı yel ağacıdır. Yel kelimesi, Divanü Lügat-it Türk'te yel, rüzgar ve cin anlamında yer alıp, yel çarptı, cin çarptı manasında kullanılmaktadır³⁶. Araştırma alanımızda olan yel ağaçlarının kök kısımlarında yapışkan ve koyu sarı renkli su çıkmaktadır. Bu suyun romatizma, felç ve çeşitli deri hastalıklarına iyi geldiği söylenir. Yel ağacı gibi kara çam ağaçları, Yakutlarda ve Başkurtlarda da kutsal kabul edilmekte ve Yakut kadınlarının bu ağaçların altında dua ve dilekte buldukları belirtilir. Yakutlar, ağacın ince sık dallarına "Arık", Başkurtlar ise "Yel Uyası=Ruh yuvası" şeklinde isim verirler³⁷. Burada görülen aynı tür ağaçlara farklı coğrafyalarda kült olarak benzer isimler verilmesi kültür tarihi açısından önemlidir.

Doğanşehir'de ki Yel ağacına gelen ziyaretçiler, ağaçların kök kısımlarındaki oyuklarda biriken suyu kaşıkla alıp, vücutlarının ağrıyan yerlerine sürerler, daha sonra bu ağaçların altında hasta yatırılır, hasta uyandığında çoğunlukla iyileşmiş olur. Bu ziyaretin diğer önemli bir amacı da konuşması geciken çocukların veya çeşitli hastalıklar sebebiyle konuşma zorluğu çeken

³⁴ Mahmut Rışvanoğlu, *Doğu Aşiretleri ve Emperyalizm*, İstanbul, 1975, s.162-163, 165-166; Ocak, a.g.e., s.90, vd.; Ahmet Buran "Fırat Havzasında Eski Türk Gelenek ve Görenekleri", *Fırat Havzası Folklor ve Etnoğrafya Sempozyumu* (24-27 Ekim 1985), Elazığ, 1992, s. 41.

³⁵ İnan, *Eski Türk Dini Tarihi*, s.186.

³⁶ Kaşgarlı Mahmut, *Divanü Lügat-it Türk*, III, s.144.

³⁷ Tanyu, "Türklerde Ağaçla İlgili İnançlar", s. 133.

hastaların tedavisidir. Bu durumda olan kişilere bu sudan içirilerek belli bir süre burada yatmaları sağlanır. Hatta göz hastalıkları için de bu suyun göze damlatılması şeklinde kullanıldığı belirtilmektedir. Akçadağ Gölpınar köyünden bir bayan, bundan 35 yıl önce çocuğunu hayvan sırtında götürdüğünü ve çocuğun felç olan dizlerine ağacın suyundan sürdüğünü, daha sonra çocuğun bu ağaçların altında iki saat kadar uyduğunu, bu sırada götürdükleri yiyeceklerin bir kısmını dağıttıklarını bir kısmını da yediklerini, çocuk uyandığında ayağa kalkarak yürüdüğünü ve tamamen iyileşmiş olarak eve döndüklerini anlattı. Bir başka zaman da hastalık sebebiyle ortaya çıkan konuşma zorluğu için çocuğunu götürdüğünü ve fayda gördüğünü belirtti³⁸.

Yine Çıglık Köyünden, bu ağaçların yanında tarlası olan bir ihtiyar şöyle bir olaya şahit olduğunu anlattı: bundan 30 yıl kadar önce bir yaz günü bu tarlada buğday biçtiğini, bir adamın hastasını sırtına almış bir şekilde yanından geçerek ağaçların altına gittiğini, hastanın felç olan dizlerine ağacın kökünden aldıkları sudan sürdüklerini ve hastanın burada belli bir süre uyduğunu, onların da getirdikleri yiyecekleri hem dağıtıp hem de yediklerini, akşama doğru hasta uyandığında hastanın kendisinin yürüyerek evine gittiğine şahit olduğunu ifade etti.

Bu ziyaretin özel bir zamanı Perşembe ve Pazar günleridir. Ancak diğer günlerde hemen her gün en az 20-30 kişi buraya gelmektedir. Çıglık Köyünden 70 yaşlarında bir ihtiyar ağaçlarla ilgili dedesinden duyduğu menkıbeyi şöyle anlattı: Uzun bir zaman önce bir yıl kış çok çetin geçmiş, metrelerce kar yağmış ve öyle olmuş ki köylünün çoğunun yakacağı kalmamış, hatta köylü bağ ve bahçelerini keserek yakmışlar. Bu soğuklar karşısında yakacağı tükenen bir kişi, kesecek ağacı da olmadığı için çaresiz kalmış ve köylülere gidip yel ağacını keseceğini söylemiş, köylü engel olmaya çalışmış fakat adam aldırılmamış, bir sabah baltasını alıp gitmiş, ağaçlardan birini kesmek üzere baltayı kaldırdığında karşısındaki ağaç siyah bir yılan oluvermiş, bu durumdan çok korkan köylü ağacı kesmekten vaz geçip evine dönmüş, bir kaç gün sonra çaresiz olduğu için yine ağaçları kesmeye gider, korkarak da olsa baltayı kaldırır, o ağacın da yılan olup adamın karşısına dikilmesi üzerine yine adam odun yapmadan evine döner. O gecenin sabahında adam ağzı ve yüzü yamuk olmuş bir şekilde kalkar ve hemen bir koç alıp ziyarete gider, orada kesip dağıtır. Daha sonra yüzü biraz düzelirse de izi kalır. Mülakat yaptığım köylü, bu adamın, kendi dedesi döneminde yaşadığını ve dedesinin bunları anlattığını söyledi.

Bu ziyaret yerinde kurban olarak koyun, keçi ve horoz kesilmektedir. Ayrıca söz konusu ağaçların alt dallarına çaput ve iplik bağlanır. Ziyaretçiler, ağacın suyundan küçük şişelere koyarak evlerine de götürürler. Yel ağacına çevre il ve ilçelerden gösterilen ilgi günümüzde devam etmektedir. Biz

³⁸ Ayşe Şahin, 75 yaşında, Okur yazar değil, Akçadağ-Gölpınar köyünde ikamet ediyor.

bu ziyaretin bölgesel, hatta ulusal bir karakter kazandığını söyleyebiliriz.

2. Ziyaret Ağacı

Doğanşehir ilçesi Kurucaova kasabasının tam güneyinde bir tepede bulunan büyük bir meşe ağacıdır. Yakınında su ve mezar görülmemektedir. Yöre halkı burayı "Ziyaret" olarak isimlendirmektedir. Halk her çeşit dileklerinde buraya gelip ağaca çaput bağlayarak dilekte bulunmaktadır. Ziyaretçiler getirdikleri yiyecekleri bu ağacın altında yerler ve bir kısmını ağacın çevresindeki taşların üzerine bırakırlar.

3. Ulu Ağaç

Doğanşehir ilçesi Çömlekoba köyünün üstündeki dağda ziyaret ağacı olarak isimlendirilen ulu bir meşe ağacıdır. Yöre halkı, ulu ağacın yaz kış yeşil olduğuna, yapraklarının asla dökülmediğine inanmaktadır. Halk her türlü sıkıntı ve dilekleri için bu ağacı ziyaret etmekte ve çaput bağlamaktadırlar. Ağaca ve çevresine hiçbir suretle zarar verilmez.

4. Ziyaret Ağacı

Doğanşehir Gövdeli köyünün yaylasında bir tepede bulunan ardiç ağacıdır. Köylüler bu ziyaretteki ağaca Deli Bayram Ağacı olarak da isimlendirirler. Ziyaretin yakınında mezar yoktur ancak halk arasında gizli bir yatır olduğu ve yukarıda belirtilen isimde bir zatın burada yattığı inancı hakimdir. Ziyarete 300 metre mesafede su bulunmaktadır. Bu ağaca halk, çeşitli hastalık ve sıkıntıları dilekte bulunarak çaput bağlarlar.

5. Ulu Ağaç

Arapgir'e bağlı Taşdelen kasabasının güneyinde yer alan yüksek tepenin üzerinde ulu bir meşe ağacıdır. Bu ağaç yaklaşık elli kilometre mesafeden görülmekte olup çevreye hakim durumdadır. Çevre köylerde yaşayan insanlar bu ulu ağaca dilek tutarak çaput bağlamaktadır ve her türlü dilekleri için buraya gelmektedirler. Bu mekanda ziyaretçiler tarafından yemekler yapılıp yenilir ve bir kısmı da ağacın altına bırakılır.

6. Dilek Ağacı

Arapgir ilçesine bağlı Onar Köyü'nün çıkışında büyük bir dut ağacıdır. Yöre halkı dilek ağacı olarak isimlendirmektedir. Her türlü sıkıntı ve dileklerinde halk, bu ağaca gelip çaput veya iplik bağlarlar. Bu ağaç, köyde türbesi bulunan Onar Dede'ye (Şeyh Hasan) ait olarak izah edilir. Bu zat ile bağlantısı sebebiyle günümüzde de bu dilek ağacına ilgi devam etmektedir. Ayrıca bu köyde ziyaret edilen ve çaput bağlanan Onar Dede ile ilişkili olan bir de dışbudak ağacı bulunmaktadır.

7. Ağaç Ziyareti

Arguvan ilçe merkezinin batısında küçük bir tepede meşe ağacından ibaret olan bir ziyarettir. Ağacın etrafı taşlarla çevrilmiştir. Yöre halkı buraya "Yalıncağ"da demektedir. Buraya her türlü dilek için ziyaretçiler gelmektedir. Ziyaretçiler ağaca çaput bağlar, ağacın kenarlarına taş atarlar. Bu uygulama Malatya'da ki bir çok ağaç ziyaretimde görülmektedir. Bu davranışla ziyaret mekanının ve orada bulunan değerlerin önemi ve ziyaret mahallinin belirginliğini sürdürmesi amacı ön plandadır. Ayrıca Arguvan ilçe halkı, yağmur duası için de bu mekanı tercih etmektedirler.

8. Çaputlu Çalı

Arguvan Tarlacık köyü ile Asmacı köyü arasındaki tepede bulunan bir "Alıç" ağacıdır. Yaygın adı "Çaputlu Çalı"dır. Yöre halkı her türlü dilekleri için buraya gelip, dilek tutarak ağaca çaput bağlarlar. Ayrıca yiyecek getirip burada yeyen ve dağıtanlar da olur.

9. Ulu Ağaç

Darende Ağılbaşı kasabasının güney batısındaki bir tepede oldukça büyük meşe ağacından oluşan bir ziyarettir. Yaygın adı "Ziyaret"tir. Bu ağaç çevrede tek büyük ağaç olduğu için oldukça uzaklardan görülür. Dallarında renk renk çaputlar bağlıdır. Ziyaret ile ilgili anlatılan menkıbede: Vaktiyle bir ulu kişinin elindeki meşe dalını veya kuru meşe değneğini buraya diktiği, yeşerip meşe olduğu için de bu ulu kişinin anısı olarak kesilmediği, bakılıp korunduğu söylenir³⁹. Yöre halkından bir dileği olanlar, bu dileğini ve sıkıntısını bir çaput veya ipliği ağacın uygun bir dalına bağlayarak açıklıyorlar. Halk bu ağaca zarar vermez, korur. Onlara göre onun bir yaprağını bile koparmak günahdır. Bu ağacı ziyarete gelenler ayrıca ağacın altında otururlar, getirdikleri yiyeceklerin bir kısmını yeyip bir kısmını da dağıtırlar.

10. Ziyaret Ağacı

Kale ilçesi, Yenidamlar Köyü'nün doğusunda bulunan dağın üstünde bir ağaçtır. Yaygın adı ziyarettir. Ağacın cinsi davın olup Ağaç yaklaşık iki yüzyıllıktır. Yöre halkı, çocuk sahibi olmak, kısmetlerinin açılması, sevdiklerine kavuşmak ve aile huzuru gibi çeşitli dilek için bu ağaca çaput bağlarlar. Halk arasında, ağacın dalı kırıldığı zaman kırılan yerden adeta kan aktığına inanılır. Bu sebepten dolayı kimse ağaca zarar vermeye cesaret edemez. Dilek sahipleri getirdikleri yiyecekleri bu ağacın altında yerler, bir kısmını da oraya bırakırlar.

³⁹ Ali Helvacı, Mehmet Gülseren, vd., *Malatyalı Gönül Sultanları*, Ankara, 1991, s.153.

11. Ziyaret Ağacı

Kale ilçesi Üçdeğirmen Köyü'nde bulunan bir dut ağacıdır. Ağaç yaşlı olup kök kısmı deliktir. Kırklı çocuklar üç ihlas bir fatiha okunarak, ağacın bu deliğinden geçirilir ve iyileştiklerine inanılır. Ağaç köylüler tarafından korunmaktadır. Ayrıca dilek maksadıyla çaput bağlanır

12. Çıkrık Ziyareti

Hekimhan Kurşunlu kasabasında bir tepede yaşlıca bir meşe ağacıdır. Halkın Çıkrık ziyareti olarak isimlendirdiği ağacın etrafı yığma taşlarla belirlenmiştir. Halk çeşitli dilek ve sıkıntıları için ziyarete gelir, çaput bağlar, yemek yapıp yerler ve bir kısmını da taşların üzerine dökerler.

13-Kara Baba

Hekimhan ilçesine bağlı Davulku köyünün doğusunda meşe ağaçlarından oluşan bir ziyaretir. Yaygın adı Kara Baba'dır. Ziyaretin yakınında mezar izleri görülmemektedir. Köylüler bu ağaçlara zarar vermezler. Halk arasında bu ağaçlara zarar verenin oğlunun öleceğine inanılmaktadır⁴⁰. Burada erkek çocuğun zarar görmesinden amaç, erkek çocuklara verilen önemin fazla olması dolayısıyla caydırıcılığını artırması amaçlandığı kanaatindeyiz. Bu mekanda ziyaretçilerin kurban kestikleri ifade edilir. Yöre halkı yağmur duası için bu mekanı tercih etmektedir. Ayrıca ziyaretçiler ağaçların kenarında mezara benzeyen taş yığınları arasından toprak alıp şifa maksadıyla yerler.

14. Hacım Sultan

Hekimhan ilçesi Başkanlık köyünde bulunan ve yaygın adı Hacım Sultan ziyareti olarak bilinen yerde sadece bir ağaç bulunmaktadır. Halk, ağaçtan ibaret olan bu ziyareti çeşitli ağrı ve dilekleri ziyaret etmektedir⁴¹. Ziyaret esnasında buraya getirilen yiyecekler yenmekle beraber bir kısmı ağacın kök kısmına bırakılır. Ayrıca ziyaretçiler tarafından bu ağaca dileklerinin gerçekleşmesi için çaput bağlanır.

15. Ulu Ağaç

Malatya Merkez İlçeye bağlı Erenli kasabasının hemen doğusunda bulunan yüksek tepenin üzerinde asırlık bir meşe ağacıdır. Çevrede başka hiç ağaç yoktur ve yolu da patikadır. Çevrede bulunan köylüler çeşitli dilek ve ağrıları için bu ziyarete yiyecek alıp gelirler. Ağacın etrafı taşlarla geniş bir şekilde çevrilmiş olup kuzey kısmında bırakılan boşluktan geçip ağacın altına otururlar. Ağrıları olanlar taşlarla çevrili olan alanda yatarlar ve oradaki

⁴⁰ Hamza Aksüt, *Hasançelebi ve Çevresi Tarihi*, Ankara, 1998, s.177.

⁴¹ Aksüt, a.g.e., s.177

taşları ağrıyan yerlerine sürerler, ağacın kök kısmında oyuk olan yerden toprak alıp yerler ve ağacın alt dallarına çaput veya iplik bağlarlar. Bazı ziyaretçiler getirdikleri yiyeceklerden haşlanmış yumurta, pılav ve benzeri yiyecekleri taşların üzerine dökerler.

Ağaç kutsal olarak düşünüldüğünden kesinlikle ağaca, dallarına ve çevresine zarar verilmez. Bazı ziyaretçiler vücutlarının ağrıyan yerlerine sürmek üzere buradan taş alıp evlerine götürmektedir. Bu ulu ağaç günümüzde çevre köylüler tarafından ziyaret edilmektedir.

16. Ziyaret Ağacı

Akçadağ ilçesine bağlı Büyükköy de köyün içinde kalın asırlık bir çınar ağacı bulunmaktadır. Bu ağaç yöre halkı tarafından "Dilek Ağacı" olarak da isimlendirilir. Ağacın gövde kısmında delikler mevcut olup bu deliklerden sızan su özellikle cilt hastalıkları için kullanılmaktadır. Bu suyun cilt de bulunan yara, mantar vb. hastalıklar için sürülmesi durumunda iyi geldiği ve kısa sürede iyileştirdiğine inanılmaktadır. Ayrıca bu su baş ağrıları ve göz hastalıkları içinde kullanılmaktadır. Su göze damlatılarak ve başa sürülmek suretiyle hastalığın geçeceği inancı hakimdir. Günümüzde de bu inanış ve uygulamalar az da olsa devam etmektedir.

17. Çimış Ziyareti

Akçadağ ilçesi Büyüçimış Köyünün güneyinde meşe ağacından ibaret olan bir ziyarettir. Ziyaretin yakınında su bulunmaktadır. Yöre halkı çeşitli dilekleri için ağacın bulunduğu mekana gelirler. Ziyarete gelen kişiler dileklerinin gerçekleşmesi için ağaca çaput bağlarlar ve evlerinden getirdikleri yiyecekleri burada hazırlayıp yerler.

18. Çınarlı Ziyareti

Akçadağ ilçesine bağlı Sultan Suyu mevkiinde, Sultan Suyu barajının hemen altında bulunan üç dört asırlık çınar ağacı ve yanında bulunan su kaynağından ibarettir. Bu ziyaret mekanı günümüzde piknik alanı olarak düzenlenmiş ve kutsal olarak düşünülmemekle beraber yinede ağacın kök ve dalları dilek ifade eden yazılar ile doludur. Burada ki pınarın suyu şifalı olarak görülmektedir. Birkaç yıl öncesine kadar yöre insanının sıtma vb. hastalıklar için bu suyu içtikleri ve su ile yıkandıkları adlatılmaktadır. Ağaca az da olsa çaput bağlanır.

19. Dilek Ağacı

Doğanşehir ilçesine bağlı Eskiköy'ün güneyindeki tepenin üzerinde bulunan ağaç ziyaretidir. Ağaç meşe olup etrafı taşlarla çevrilmiştir. Ziyaretçiler çeşitli dilekleri için bu mekana geliyorlar. Dilek sahipleri ağaca çaput bağlamaktadırlar. Ağaca zarar verilmediği gibi çevresindeki taşlar da derli

toplu tutulur.

20. Dilek Ağacı

Malatya Merkez İlçeye bağlı Düzyol Köyünün girişinde sağ tarafta küçük bir tepenin üstünde bulunan bir ağaçtır. Ağacın cinsi davın'dır Yöre halkı bu mekanı, çocuklarının sağlıklı olması, musibetlerden uzak olmak, aile huzuru için, gençler sevdiklerine kavuşmak ve kismetlerinin açılması için ziyaret ederek ağaca çağut bağlarlar. Ziyaretçiler getirdikleri yiyeceklerin bir kısmını yerler bir kısmını da ağacın çevresindeki taşların üzerine bırakırlar.

21. Dilek Ağacı

Malatya Merkez Kuyuönü mezarlığının içinde, güney batı kesiminde yemiş ağacından ibaret olan bir ziyaretir. Bu mekana daha çok gençler ilgi göstermektedir. Ziyaretin temel amacı kismetlerinin açılması ve sevdiklerine kavuşma arzudur. Bu mekanda yemek yenilme davranışı görülmemekte, daha çok çaput bağlama davranışı yaygındır. Aslında bu ağacın, Keşşaf Hoca'nın mezarının yakının da bir yerde olması sebebiyle önem kazandığı kanaatindeyiz. Çünkü ağacın ziyaret amacı ile mezarın ziyaret amaçları paralellik arz etmektedir. Nitekim bu mezar ziyaretçilerden çok ilgi görmektedir. Ayrıca ağaç küçüktür ve çevresi de mezarlıktan başka bir özellik taşımamaktadır. Bu mezara daha yakın ağaç da bulunmamaktadır. Ziyaretin özel zamanı Cuma akşamları ve Pazar günüdür.

22. Ziyaret

Malatya merkez Sancaktar mahallesinde bulunan bir ağaç ziyaretidir. Ziyaret edilen ağacın cinsi dut olup daha ziyade kırklı çocuklar için başvurulmaktadır. Hasta ağacın etrafından 3-5 kez döndürülür. Eğer hastayı götürme imkanı yoksa çamaşırları götürülüp ağaca sürülür ve etrafında dolaştırılır. Ziyaretler özellikle Çarşamba günleri öğle namazından önce yapılmaktadır. Ziyaretçiler getirdikleri yiyecekleri burada dağıtırlar.

23. Ziyaret Ağacı

Malatya merkez ilçeye bağlı Merdivenler köyünün doğusunda bulunan bir ağaç ziyaretidir. Ağaç meşe cinsindedir ve etrafı taşlarla çevrilmiştir. Ancak burada gizli bir yatır olduğu fikri yaygındır. Bu ziyaret ile ilgili anlatılan bir menkıbeye göre; ağaç ziyaretinin bulunduğu tepede ve derenin karşı tarafında İspendere tarafında bulunan tepenin üzerinde birbirini seven iki gencin, biraraya gelmeleri engellendiği için bir türlü mümkün olmamış ve neticede buldukları yerde sevdadan öldükleri ve gömüldükleri ve sonrasında burada ağacın kendiliğinden bittiği anlatılır. Ayrıca geceleri zaman zaman bu iki tepeden ışık görüldüğü de ifade edilir. Ağaç ziyaretinin bulunduğu yerde bu gençlerden erkeğin mezarının olduğu belirtilir. Çevreki köy-

lerden gençler, sevdiklerine kavuşmak ve kısmetlerinin açılması dilekleri için bu ziyarete gelmektedirler. Ziyaret esnasında dilek tutularak ağaçlara çaput ve iplik bağlanır, getirilen yiyeceklerin bir kısmı taşların üzerine bırakılır bir kısmı da yenilir. Ağacın etrafındaki taşların derli toplu olmasına özen gösterilir. Hatta ziyaretçiler dilekleri için bu taşların üzerine taş bırakırlar.

24. Ziyaret

Malatya Merkez İlçeye bağlı Bahçebaşı kasaba merkezinde büyük bir çınar ağacı ve yanındaki pınardan oluşan bir ziyarettir. Ağacın kök kısmında büyük bir oyuk bulunmaktadır. Rivayete göre Battalgazi, hayvanlarını buraya sulamaya getirmiş, suladıktan sonra elindeki çınar çubuğunu suyun kenarına dikmiş, o çubuktan bu günkü çınar ağacı yetişmiş. Bir başka rivayette de Battalgazi bu pınarda atını sularken elindeki asasını burada toprağa batırmış ve bu daha sonra yeşermiş, şimdi ki çınar ağacı yetişmiştir. Buna benzer motif Karakoyunlularda anlatılan bir efsanede de yer almaktadır. Efsaneye göre; Şah Ahmet Karakoyunlulara gelmiş, elinde bulunan asasını bir tandıra atarak yarı yarıya yaktıktan sonra buraya sapsamış; bu asadan mukaddes orman meydana gelmiştir⁴². Çınar ağacının kök kısmındaki oyuktan, çocuğu olmayan kadınlar geçmek suretiyle çocuk sahibi olacaklarına inanırlar⁴³. Ayrıca kırklı kadın ve çocuklar da hastalılarında kurtulmaları amacıyla ya bizzat bu ağacın oyuk kısmından geçirilirler ya da çamaşırlarına bu işlem yapılarak hastalara giydirilerek iyileşmeleri sağlanır. Ziyaret esnasında bu mekana getirilen yiyecekler hem yenilir hem de dağıtılır. Günümüzde de bu ziyarete ilgi devam etmektedir.

Yukarıda Malatya yöresinde bulunan ağaç ziyaretleri olarak ifade ettiğimiz ziyaret yerlerinin dışında mezar ve türbelerin yanında bulunan bir çok ağaç ziyareti daha bulunmaktadır. Bunlardan bazıları: Somuncu Baba dergahında incir ağaçları, Sultan Yusuf türbesinin yanındaki dut ağaçları, Çoban Dedenin olduğu yerde İdris ağacı, Akçadağda Ardıçlı Ziyaret, Doğanlıoğlu ilçe merkezinin doğusunda 500 m mesafede bulunan mezar ziyaretinin iki tarafında bulunan meşe ağaçları, Abdulharap türbesinin yanındaki davın ağacı, Budela Babanın türbesinin yanında alıç ağacı...⁴⁴

Kutsal mekan anlayışı çerçevesinde insanların ilgi duydukları önemli bir fenomen olan ağaç kültürü, bir çok coğrafyada canlı bir şekilde yaşamaktadır. Bu çerçevede Malatya yöresinde kültür konusu olan ağaçlar önemli sayıda olup, bu ağaçların bir kısmı yüksek tepe ve dağların üstünde veya yamacında

⁴² Geniş bilgi için bkz: İnan, Şamanizm, s.62-63.

⁴³ Mehmet Yardımcı, Halk Bilim ve Edebiyat Yazıları, Malatya, 1993, s.286.

⁴⁴ İskender Oymak, Malatya ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret yerleri, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) E.Ü.Sos.Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 1994, s.29, 38-42, 46, 78. vd.

tek olarak bulunmaktadır. Tek başına bulunan ağaçların kutsal kabul edilmeleri inancı Kırgız-Kazakların adetleri arasında da yer almaktadır. Onların, kadınları kısır olduğu zaman, tek başına biten bir ağaç, pınar ve su yanında koyun kesip geceledikleri belirtiliyor⁴⁵. Bazı Altay efsanelerine göre göğün 12. katına kadar yükselen Dünya Dağı'nın üzerinde kayın ağacı ve bunun altındaki kutsal çukurda da hayat suyu bulunurdu. Bu hayat suyunun başında yine kutsal ruh olarak bir bekçi var, ölüleri ve hastaları iyileştirdiği gibi ihtiyarlara gençlik verir⁴⁶. Araştırma alanımızda da ziyaret edilen ağaçların çevreleri kutsal sayılmakta, onlara bez-çaput bağlanırken dilekler tutulmakta ve bu dileklerin gerçekleşmesi için kurban kesilmekte ve dua edilmektedir. Bu ağaçlardan bazılarının bizzat tedavi amacıyla kök kısmındaki suyu, yaprağı, meyvesi veya çevresindeki taş-toprak sürülerek veya yenilerek kullanılmaktadır. Örneğin: Doğanşehirde bulunan Yel ağacının kök kısmından sızan su; felç, romatizma gibi hastalıklar için ağrıyan yerlere sürülerek tedavi amacıyla kullanılmaktadır. Ayrıca bazı hastalar ağaçların altında yatırılmak suretiyle iyileşmektedirler (Ulu ağaç, Yel ağacı...) Hatta göz rahatsızlıkları için de Yel ağacının kök kısmından akan suyun kullanıldığı belirtilmektedir. Yine bir kısım ağaçlar var ki onların kök kısmında bulunan oyuktan hastalar geçirilmektedir. Ağaçların kök kısmındaki oyuktan hastaları geçirme davranışı, delikli taş uygulamasında görüldüğü gibi yeniden doğuşu ve verimliliği sembolize etmektedir⁴⁷. Çünkü yapılan uygulama ile hastaların maruz kaldığı illetten kurtulacağına, tıpkı doğum anındaki varoluşuna döneceğine inanılmaktadır. Bu sebeple delikli taşların bulunmadığı yörelerde ağaç unsurunun bu amaç için kullanıldığını görmek mümkündür. Örneğin: Kale ilçesi Kumluyazı köyünde kök kısmı oyuk olan dut ağacından kırklı çocuklar geçirilmektedir. Merkez Bahçebaşı kasabasında kök kısmı oyuk olan çınar ağacından çocuğu olmayan kadınlar geçmektedir. Merkeze bağlı Erenli belesindeki meşe ağacının kök kısmından toprak alınıp yenilmekte ve çevresindeki taşlar şifa amacıyla vücuda sürülmektedir. Bu itibarla kutsal ağaçlar, her türlü bedensel hastalıkların yanında sınav kazanmak, iş sahibi olmak, kaderinin açılması, aile huzuru. Çocuk sahibi olmak gibi amaçlarla ziyaret edilmektedir.

Kutsal kabul edilen ve ziyaret edilen bu ağaçların bir kısmı mezarların yanında veya mezarlıkların içinde yer almakta (Keşşaf Hoca'nın mezarının yakınında mezarlıkta...), bir kısmının ise mezar veya mezarlıklarla hiç bir ilgisi yoktur. (Doğanşehir Çıglık Köyündeki yel ağacı olarak isimlendirilen on üç ağaç, Onar köyünün girişinde yol kenarındaki dut ağacı, Erenli kasa-

⁴⁵ Geniş bilgi için bkz: M. Şakir Ülkütaşır "Türklerde Ağaç Kültürü" Halk Bilgisi Haberleri, S.83, Eylül, 1938, s.249-250; İnan, Şamanizm, s.168

⁴⁶ Ögel, Türk Mitolojisi, I, s.106-107

⁴⁷ Geniş bilgi için bkz: Harun Güngör, Türk Bodun Bilimi Araştırmaları, Kayseri, 1998, s.342; Eliade, a.g.e., 60-62.

basının doğusunda dağın başındaki meşe ağacı). Bu ağaçlardan önemli kısmı (20) tek başına (Arapgir'e bağlı Taşdelen kasabasına yakın tepede meşe ağacı, Erenli kasabasındaki ziyaret ağacı vb.) diğer bir kısmı ise küme halinde bulunmaktadır. (Yel ağacı, Kara Baba...)

Malatya ve çevresinde türbe ve mezarların yanındakilerin dışında kutsal ağaçların bulunduğu kabul edilen 24 mekan vardır. Kutsallık atfedilen ağaçları incelediğimiz zaman başlıca şu ağaç türleri ile karşılaşırız: meşe, dut, kara ağaç, ardıç, alıç, çınar, çalı, yaban armudu, dikenli ot, davın ve incir. Bu ağaç türlerinden bazılarına yönelmenin geleneksel Türk kültüründen kaynaklandığı kanaatindeyiz. Ancak bir kısmı için bulunduğu alan o ağaç türünü ön plana çıkarmaktadır. Bu ağaçların kutsal sayılması ayrıca onlarla ilgili bir takım yasakları da beraberinde getirir. Bu ağaçlar kesilemez, yakılamaz, zarar verilemez. Bunların çevresinde avlanmak dahi yasaktır. Bu yasaklara uymayanlar çarpılır ve hatta ölürlür. Kutsal görülen ağaçların çevresinde belli bir alanda bulunan taş, toprak, su, yaprak ve meyvelerden sadece şifa niyetiyle istifade edilmektedir. Halk tarafından kutsallık atfedilen bu ağaçlara ve çevresine zarar verenlerin veya onların çevresinde avlananların uyanikken veya gece rüyalarında korkutuldukları, hatta bu işi yapmakta ısrar edenlerin çeşitli felaketlere maruz kaldıklarına inanılmaktadır. Çünkü bu ağaçlar ruh taşımaktadır. Bu ağaçların korunması çeşitli menkıbeler anlatılmak suretiyle insanlar üzerinde psikolojik baskının oluşturulduğunu söyleyebiliriz. Buna örnek olarak: Çıglık köyünden bir kişi, kışın sert geçmesi sebebiyle evinde yakacağının bitmesi üzerine, yel ağacından birini kesmek istemesi sonucu ağaç, adamın karşısına siyah bir yılan şeklinde dikilmiş, bir başka gün bu alandaki diğer bir kutsal ağacı kesmeye çalışmasında da aynı durumla karşılaşmış ve çarpılarak, felç olmuştur. Daha sonra kurban adağında bulunmasına rağmen adamın, ömür boyu ağız ve yüz felci ile yaşadığı belirtilmektedir. Yine Kale ilçesinde bulunan ziyaret ağacının dalı kırıldığı zaman, o yerden kan aktığına inanılmaktadır. Hekimhan'ın Davulku köyünde bulunan ve Kara Baba olarak isimlendirilen ağaca zarar verenlerin erkek çocuğunun öleceğine inanılır. Diğer ağaçlara da, bir yatırın yanı başında veya tek başına bulunmaları sebebiyle zarar verilmesi suç sayılmış ve yasağı ihlal edenlerin çarpılma, ölüm gibi cezalara uğrayacağı inancı yaygınlaşmıştır.

Araştırma alanımızda incelemeye çalıştığımız ağaç kültü; genellikle dağ, ağaç ve su unsuru bir arada üçlü şeklinde görülmekte, bazan da türbe-ağaç- su biçiminde bulunmaktadır. Kanaatimizce, Orhun kitabelerinde Gök Tanrı'dan sonra en hakim unsur olarak yer-su inanışlarının üçlü veya bazan da ikili olan kült şeklinde yer alması⁴⁸ eski Türk inançları içinde çok güçlü bir yer işgal eden ağaç kültürünün, İslamiyet de dahil sonradan kabul edilen bütün dinlerin süzgecinden geçerek günümüze kadar gelmesinin kültürel ze-

⁴⁸ Tekin, a.g.e, s. 41, 51.

minini oluşturmaktadır. Bu gün Anadolu'da nereye bakılırsa bakılsın, kutsiyet atfedilen ağaçlar, ya yüksekçe bir tepe üzerinde veya bir dağın eteğinde, ya da bir su kaynağının kenarında bulunmaktadır.⁴⁹

Ağaç kültürüyle ilgili dikkati çeken bir başka nokta, aşağı yukarı Orta Asya sahasından Anadolu'ya kadar bu kültürün tespit edildiği her yerde ağaç-evliya münasebetine rastlanmasıdır. Halen Anadolu'da kutlu sayılan ağaçların yanında türbe veya mezarların varlığı yaygın olarak görülmektedir. Buna birkaç örnek vermemiz gerekirse; Ankara Mamakta, Samsun Vezirköprüde, Sinop Boyabat'da , Yozgat Akdağmadeni'nde, Urfa Akziyaret'de ⁵⁰, Kayseri Sarıoğlan, Felahiye ve Talas gibi bazı ilçelerde⁵¹ Ağaç-evliya münasebetini kanıtlayan ziyaret yerleri yer almaktadır.

Ağaç-Evliya ilişkisi ile ilgili Malatya ve çevresindeki ağaç kültürünü esas alarak şu değerlendirmeyi yapabiliriz: 1-Kült olan ağaçların bazıları, sadece bir türbe yanında bulunmaları sebebiyle zamanla halkın gözünde kutsallık kazanmış olabilirler. Burada türbede yatan kişinin tarihi bir kişiliği vardır. Malatya merkez Koyuönü mezarlığında Keşşaf Hocanın mezarının yanındaki dikenli ağaç, Doğanşehirde Abdulharap Türbesinin yanındaki davın ağacı örnek verilebilir. Yine Sultan Yusuf türbesindeki dut ağaçları ve Doğanşol ilçesinde Ziyaret olarak isimlendirilen Şehit mezarının yanındaki palamut ağaçları, şehidin tarihi kişiliği bilinmemesine rağmen, mezardan dolayı kutsiyet kazanmıştır. 2-Ağacın yanındaki mezar, eskiden beri kutsal görülen ağaç sebebiyle kutsiyet kazanmış olabilir. Oysa başlangıçta sıradan bir mezar konumunda iken ağacın kutsiyetinden faydalanılmak düşüncesiyle o mekan kutsallık kazanmış bulunmaktadır. (Hazar Baba, Ziyaret...) 3- Kült konusu olan diğer bir ağaç türü de, yanlarında hiç bir türbe olmadığı halde ağacın bir ruh (iye) taşıdığı fikri ile şahıslştırılmasıdır. Malatya'da kutsal görülen ağaçların çoğu bu konumdadır. (Yel ağacı, Dilek ağacı, ulu ağaç, Ziyaret ağacı ...) Araştırma alanımızda bazı ağaçlar da vardır ki, türbe veya mezar ile bağlantısı olmadığı halde Deli Bayram, Kara Baba, Hacım Sultan ... şeklinde isimlendirilmektedir. Söz konusu ağaçların bu şekilde isimlendirilmelerinin Ağaç-evliya münasebetini yansıttığını söyleyebiliriz.

Sonuç olarak Ağaç ve çalı gibi nesnelere çaput ve bez bağlama kan-

⁴⁹ Anadolu'nun bazı yörelerinde bulunan kutsal ağaçlar hakkında geniş bilgi için bkz: Hikmet Tanyu, *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*, Ankara, 1967, s.50-51, 83-85, 120,180.; Ünver Günay, Harun Güngör, Şaban kuzgun, vd. *Kayseri ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri*, Ankara, 1996, s. 22, 38, 47, 55; Buran, a.g.m., 41; Ahmet Gökbel, *Anadolu Varsaklarında İnanç ve Adetler*, Ankara, 1998, 144-146.

⁵⁰ Hikmet Tanyu, *Dinler tarihi Araştırmaları*, Ankara, 1973, s.69-72; Tanyu, *Ankara ve Çev...*, s. 83, vd.

⁵¹ Günay, vd., a.g.e., s. 47.

sız kurban geleneği ile ilgilidir. Bu adetin diğer toplumlarda olduğu gibi bütün Türk toplumlarında da bulunması, Türk din tarihi açısından önemlidir. Nitekim Türk toplumları, dağ başlarında veya ıssız yerlerde bulunan aynı cins ağaçları kült olarak kabul etmekte ve bu mekanlarda aynı amaçlarla benzer uygulamalar sergilemektedirler. Araştırma alanımız olan Malatya yöresinde sadece ağaç ziyareti olarak 24 civarında ağacın bulunması, ağaç kültürünün önemli oranda olduğunu kanıtlamaktadır. Bu yörede kutsiyet atfedilen ağaçların cinsi, ziyaret esnasında yapılan pratikler ve bu mekanlara gösterilen saygı bütün Türk toplumlarındaki uygulamalar ile benzerlik içerisindedir. Bu da Malatya ve çevresinin Türk kültür ve Türk dini tarihi açısından önemli izler taşıdığını göstermektedir. Ayrıca sağlık ve eğitim açısından Malatya önemli oranda imkanlara sahip olduğu halde, bu kültür varlığını sürdürmesinin sağlık ve eğitim ile çok ilgili olmadığı fikrini de ortaya çıkarmaktadır. Halk inanışları olarak isimlendirdiğimiz bazı pratiklerin dini kültür içerisinde herşeye rağmen varlığını sürdürdüğünü, hatta zaman zaman motif değiştirerek yaşadığını söylemek mümkündür. Her halukarda tabiatta bulunan bir çok unsur insan oğlunu büyülemektedir ve onun dikkatini cezbetmektedir. Burada naturizm ve animizm gibi inanışların kalıntılarını da gözardı etmemek gerekir. Çünkü ziyaret esnasında sergilenen (ağaca dokunmak, çaput bağlamak, yazı yazmak, ağacın altında toprağın üzerine yatmak, Toprağını yemek, ağacın kovuğundan geçmek vb.) davranışlar bunu göstermektedir.

KAYNAKLAR

- Aksüt, Hamza; **Hasançelebi ve Çevresi Tarihi**, Ankara, 1998.
- Boratav, Pertev Naili; **100 Soruda Türk Folkloru**, İstanbul, 1994
- Buran, Ahmet; *"Fırat Havzasında Eski Türk Geleneği ve Görenekleri"*, **Fırat Havzası Folklor ve Etnoğrafya Sempozyumu** (24-27 Ekim 1985), Elazığ, 1992.
- Caferoğlu, A.; **Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü**, Ankara, 1968
- Doğrul, Ömer Rıza; **"Ağaç" Türk İslam Ansiklopedisi**
- Eliade, Mircea; **Kutsal ve Dindışı**, (nşr: M. Ali Kılıçbay), Ankara, 1991.
- Ergin, Muharrem; **Dede Korkut Kitabı**, İstanbul, 1971.
- Esin, Emel; **İslamiyetten önce Türk Kültür Tarihi ve İslama Giriş**, İstanbul 1978,
 —————, **Türk Kozmolojisi**, İstanbul, 1979
- Frazer, James G.; **Altın Dal, Dinin ve Folklorun Kökleri, I**, (nşr: Mehmet H. Doğan), İstanbul, 1991.
- Gökalp, Ziya; **Türk Medeniyeti Tarihi**, (nşr: Yalçın Toker), İstanbul, 1989.
- Gökbel, Ahmet; **Anadolu Varsaklarında İnanç ve Adetler**, Ankara, 1998.
 —————, **Kıpçak Türkleri**, İstanbul, 2000.
- Günay, Ünver, Harun Güngör, Şaban Kuzgun, vd.; **Kayseri ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri**, Ankara, 1996.
- Güngör, Harun; **Türk Bodun Bilimi Araştırmaları**, Kayseri, 1998,
- Helvacı, Ali, M. Gülseren, vd.; **Malatyalı Gönül Sultanları**, Ankara, 1991.

- İnan, Abdulkadir; **Eski Türk Dini Tarihi**, İstanbul, 1976.
- ; **Makaleler ve İncelemeler**, II, Ankara, 1991.
- ; **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, Ankara, 2000.
- Kafesoğlu, İbrahim; **Eski Türk Dini**, İstanbul, 1980.
- Kaşgarlı Mahmut, **Divanı Lügat-it Türk**, (nşr: Besim Atalay), Ankara, 1992, III.
- Ocak, Ahmet Yaşar; **Bektaşî Menakıbnamelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri**, İstanbul, 1983.
- Oymak, İskender; **Malatya ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret yerleri**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) E.Ü.Sos.Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 1994.
- Ögel, Bahattin; **Türk Mitolojisi**, I, Ankara, 1993.
- Örnek, Sedat Veyis; **100 soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane**, İstanbul, 1995.
- Radloff, Wilhelm; **Sibiryadan**, (çev: Ahmet Temir), III, İstanbul, 1994.
- Rışvanoğlu, Mahmut; **Doğu Aşiretleri ve Emperyalizm**, İstanbul, 1975.
- Roux, Jean Paul; **Türklerin ve Moğulların Eski Dini**, (çev: Aykut Kazancıgil), İstanbul 1994.
- Tanyu, Hikmet; **"Türklerde Ağaçla ilgili İnançlar"**, **Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı**, 1975, Ankara, 1976.
- ; **Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri**, Ankara 1967.
- ; **Dinler Tarihi Araştırmaları**, Ankara, 1973.
- Tekin, Talat; **Orhon Yazıtları**, Ankara, 1988.
- Togan, Zeki Velidi; **Oğuz Destanı**, Reşidettin Oğuznamesi Tercüme ve Tahlil, İstanbul, 1982.
- Ülkütaşır , M. Şakir; **"Türklerde Ağaç Kültü"** Halk Bilgisi Haberleri, S.83, Eylül, 1938.
- Yardımcı, Mehmet; **Halk Bilim ve Edebiyat Yazıları**, Malatya, 1993.
- Yıldız, Naciye; **Manas Destanı ve Kırgız Kültürü ile ilgili Tespit ve Tahliller**, Ankara, 1995.
- Türk Ansiklopedisi**, "Ağaç", I, Ankara, 1946.